

Qismet Yunusoğlu
Bakı Dövlət Universitetinin
müəllimi

Dəstəndə Dədə Ozan dililərə sənədli boyalarda "yeddi gün-yedi gecə" yol gedənilərən çatılan "kafirlər yurdur"- yunanların yaşıdlıqları Aralıq dənizi hövzəsi ərazilərinin coğrafi təsviri və bu ərazilərin qonşuluğu kimi Türk-Müsəlman, Oğuz-Səlcük yurdularının, eləcə də Qərbi Azərbaycanın mövqeyinə işq tutan topominlər çox hallarda məcazi təşbeh və dialekt şivərlərə mənalandırılıb ki, ... quru çay üzərində salinan köprü yeri, ... qarşı yatan uca dağım..., soyuq-soyuq bulaqların axlığı yamaclar, ..., ağač bürclü hasarlarla şəhərlənən şəhər, ..., qanlı, iyriçin dinli kafir elləri, ..., Qaraçəkir oğlu Qırxqınıq... natiçadə bölgə üzrə doğma yurd yerlərimizin məkan üzrə yerləşmə ünvanına işq saçılmışdır, təbii ərazisi hüdudlarını aydın ifadə etmişdir.

Təbii ki, Dastanda adı çəkilən Oğuz igidlərinin, cavanlarının ərəniyini, ərdənliyini ehtiva edən və Oğuz ellərinin milli düşüncə-idarə tərzini mənalandıran bilgiler həm yuxarıda adı çəkilən təbiət təsvirlərindən, bənzətmələrdən (... "Qaracığ atıma minməmiş...", "...qara yallı Qazlıq atı...", "Tüklü quşun balası", "Qaracığın qaplanı") və fəlsəfi kəlamlardan (... "onlar olsun Əzrayılın bulağı", "Dünya şirin, can azızdır", "Türkülərin di-reyi", "Üzü niqablı Oğuz igidləri"...) yoğrulub. Və son neticədə yene de ərazinin coğrafi məkanı aydın ifadə edilir, bir növ tarixi antroponişmlərin, orotoponişmlərin, hidroponişmlərin, məhelli yerdə adaların vahid sistemini təşkil edir.

Bu baxımdan orotoponiş kimili "Qurudərə", "Quruçay", "Qurutepe", "Quruağac", "Quruaraz", "Qurubogaz" yer adları Qərbi Azərbaycanın əksər nahiyyələrində (Gümru, Sürməli, Alagöz-Pembək, Ü(i)cmüəzzin, Şörəel, Qaraqoyunu...) işlədirilmişdir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında ümumiləşdirilmiş "quruçay" topomi bi mənaya doğma, oxşar olan, eynilik təşkil edən digər mənaların frazeoloji-morfoloji tərkibinə uyğunlaşdırılmışdır.

"Quruaraz" hidroponişi İravan xanlığının ərazisində, Ü(i)cmüəzzin yaxınlığında həm də kənd adıdır, "Araz çayının quru yatağında" yaranıb, Araz çayından 2-3 km aralıda, bu kəndin cənub-qərbində Çubuxçu, qərbində isə Molla Bedəl

kəndləri yerləşir.

Bu nahiye ərazisində Qurudərə gölü, Gümru nahiyyəsində Qurudərə dağı da vardır.

Həmin kəndlər də Araz çayının sağ yatağına yaxın olan İqdir vilayətinin Alichan kəndi ilə qonşudur.

Göyçə gölünün şimal-şərqində, Dilican vadisində, Qaraqoyunu nahiyyəsində Quruçay kəndinin əhalisine qarşı 1918-1920-ci illərdə hay-dəsnak quldurlarının basqınından sonra xaricdən köçürülen hay sürürləri burada yerləşdirilmişdir.

lar-akademik B.Ə.Budaqov (1928-2012) və t.e.d., professor Q.Ə.Qeybullayev (1934-2002) tərəfindən təhlil edilmiş və "Qanlı" antroponiş Səlcük-Oğuzların Kanlı ("döyüşən", "meydangir", "qantökən") qolunun adından yaranmışdır. Elaca da bildirir ki, erkən orta əsrlərde Orta Asiyada qanlı tayfaları monqollarla qarşı 1218-ci ildə döyüşərək, həmdə qarba yürüş etmişlər.

Təsadüfi deyil ki, Masallı rayonu, Böyük Kolatan kəndi ərazisində yerləşən Kanlı qalası haqqın-

çatdı..." söyləməsi bir daha sübul edir ki, VII-X əsrlər yadigarı Dastan hadisələrində coğrafi bölge kimi adı çəkilən Diş Oğuz əllerinin sərhədləri müasir Qərbi Azərbaycan hüdudlarını əhatə etmişdir. Eləcə də Oğuz əllerində Bayandur bəy ham də "Türküstən dünəyinən" dirayı hesab edilir.

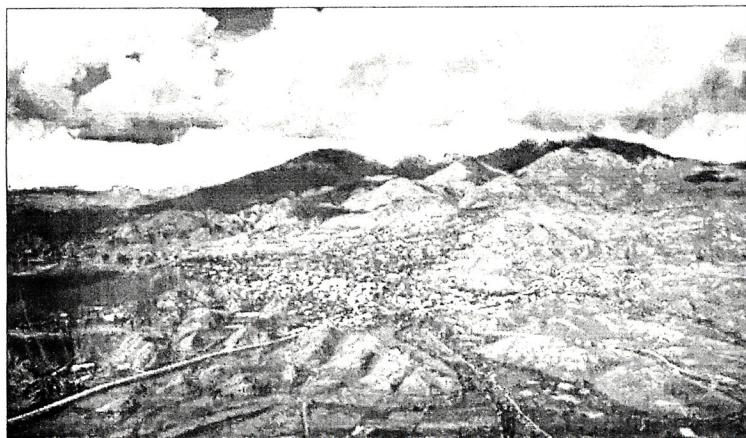
Kitabda qeyd edilən əksər topominlərin, Qərbi Azərbaycanın kənd-şəhər, yer-yurd, dağ-dərə, çay-göl... adalarının indi də olduğunu kimi saxlanılması (dinsiz, qanlı hay kilsəsinin XX-XXI əsrlərdə Türk-

Qorqud təlimində və Oğuz gələnəklərində igid adı ərənin əməlinə, şücaətinə verilirmiş. Elleri, obaları, yurdları fəth edən Oğuz igidinə "Elalı" deyiblər.

Söz kükü "El", "Ellər", "Ellica"... olan topominlər, yer (kənd) adalarına Qırxbulaq nahiyyəsində ("Elvar", "Ellər" (e.e. VIII əsr manbalarında "Elar" kimi yazılıb), "Ellər oyuğu" (Qars vilayətində eyni adlı kənd, Borçalı mahalı, Siğnağ nahiyyəsində eyni adlı dağ vardır), Zəngibasarda "Ellice" (1828-1832-ci illərdə

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Qərbi Azərbaycanın təbiəti...

"Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul", "Qanlı Qoca oğlu Qanturalı" və "Qazılıq Qoca oğlu Yeynək" boyalarında...

Müsəlman mənşəli "topominlərin soyqırımı"na rəvəsərse (da) Ozan dastanı cərəyanlarının ünvanını doğluluğu ilə ifadə etmişdir.

Qara dəniz sahilindəki Duzmurd qala-sında əsir düşən Qazılıq Qocanın oğlu Yeynəyi in həmşəsi Qaraquna oğlu Budaq bəyə

sözü çəp gelir..., Dastanın 97-ci sehifəsində yazılıb.

"Budaqbey" antroponiş İravan xanlığı, Qırxbulaq nahiyyəsində Tərnəqut kəndinə məxsus qış otlaq yeridir.

Növbəti şəhifədə Oğuz əllerinin 24 vilayətdən cəm olan igid bəyərin şəhərinə səslənən təriflərində bir misir:

-Ayırgözlədət at üzdürən... Elək Qoca oğlu Tülekvrən.

Qərbi Azərbaycanın Alagöz dağlıq hövzəsindəki Ü(i)cmüəzzin və Şörəel nahiyyələrində Ayırgözlə hidronimə mənəcən Qazaxıstandakı Ayırbulaq və Ayırgözlə topomini ilə eynidir. Göyçə gölünən qərb hissəsinə tutan Pembək dağlıq silsiləsinin bir tərəsi də Ayırdədağ adlanır.

"Tülekvrən" antroponiş es-linda ovçuluqla məşğul olan təyafun, nəsilin adıdır və Qaraqoyunu nahiyyəsində təhrif edilərək yazılın Tülküvən kəndi "Tülekvrən" isminin morfo-fonetik ifadəsidir.

-Qoca bürclən qayın oxu dayanmayan Yırğıncı oğlu Elalış!

R.S. Quruaraz kəndinin adını hay kilsəsi 1950-ci ildə dəyişdirərək "Erasxaun" qoyub. Dəliçay - "Qəxar", Ellər kəndi 1961-ci ildən - "Abovyan", Qırdbulaq kəndi 1946-ci ildən - "Krasar" ... adlanır.